

УДК 346.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.30>

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЗА УЧАСТЮ ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ

Вовк Ю.Є.,

адвокат, кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри правоохоронної діяльності та спеціальних

юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права

Національного університету водного господарства та природокористування

ORCID: 0000-0002-2102-8120

e-mail: vovk22@yahoo.com

Вовк Ю.Є. Правові підстави нотаріального посвідчення договору найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичних осіб – підприємців.

Стаття присвячена проблемним питанням щодо доцільності нотаріального посвідчення договору найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичних осіб - підприємців. Зазначається на важливості дотримання форми договору.

Питання щодо форми укладення договору найму (оренди) транспортного засобу в загальному врегульовано статтею 799 ЦК України. Дана стаття передбачає дві необхідні умови, дотримання яких є обов'язковим при укладенні договору найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичної особи. Недотримання встановленої форми тягне за собою нікчемність договору.

На сучасному етапі в чинному законодавстві неврегульованим залишається питання щодо доцільності нотаріального посвідчення договору найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичних осіб – підприємців. Враховуючи неврегульованість даного питання на законодавчому рівні, існує різна судова практика.

Неоднозначність судової практики, в тому числі і на рівні Верховного Суду, певні прогалини в законодавстві, спонукали Велику Палату Верховного Суду постановити свій правовий висновок щодо умов та обставин, яких необхідно дотримуватись фізичним особам – підприємцям при укладенні договору найму (оренди) транспортного засобу лише в письмовій формі без нотаріального посвідчення. Потрібно керуватись не лише суб'єктивним складом правовідносин. Важливим є врахування змісту самих правовідносин, а також чи є такі відносини господарськими.

Аналізується судова практика Верховного Суду України, Вищого господарського суду України, Касаційного цивільного суду, Касаційного господарського суду, Великої Палати Верховного Суду. Наголошується, що правовий висновок Великої Палати Верховного Суду щодо тлумачення

частини 2 статті 799 ЦК України є важливим в плані правозастосування, проте він не заповнює певну прогалину в чинному законодавстві.

Автором пропонується доповнити статтю 799 ЦК України частиною 3 наступного змісту: « Договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи – підприємця, сторонами якого є суб'єкти підприємницької діяльності, укладений з метою використання орендарем транспортного засобу у своїй підприємницькій діяльності не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню».

Ключові слова: Верховний Суд, договір, транспортний засіб, фізична особа – підприємець, законодавство, суб'єкт, нотаріальне посвідчення.

Vovk Yu.Ye. Legal grounds for notarisation of a vehicle hire (lease) agreement involving individual entrepreneurs.

The article is devoted to the problematic issues of requirement of notarisation of a vehicle hire (lease) agreement involving individual entrepreneurs. The author emphasises the importance of compliance with the form of the contract.

Article 799 of the Civil Code of Ukraine generally regulates the form of a vehicle hire (lease) agreement. This article provides for two necessary conditions that must be met when entering into a vehicle hire (lease) agreement involving an individual. Failure to comply with the prescribed form entails the nullity of the agreement.

At the current stage, the current legislation does not regulate the issue of the requirement of notarising a vehicle hire (lease) agreement involving individual entrepreneurs. Given the lack of regulation of this issue at the legislative level, there is a variety of court practice.

The unclear judicial interpretation, including at the level of the Supreme Court, and certain gaps in the legislation prompted the Grand Chamber of the Supreme Court to issue its legal opinion on

the conditions and circumstances that must be met by individual entrepreneurs when entering into a vehicle hire (lease) agreement only in writing without notarisation. It is necessary to be guided not only by the nature of legal relations. It is also important to consider the content of the legal relationship itself, as well as whether it is an economic relationship

The article examines the case law of the Supreme Court of Ukraine, the Higher Commercial Court of Ukraine, the Civil Cassation Court, the Commercial Cassation Court, and the Grand Chamber of the Supreme Court. It is noted that the Grand Chamber's legal opinion on the interpretation of Article 799(2) of the Civil Code of Ukraine is significant in terms of legal application, but it does not address a certain gap in the current legislation.

The author proposes to supplement Article 799 of the Civil Code of Ukraine with part 3 of the following content: «A vehicle hire agreement involving an individual entrepreneur, the parties to which are business entities, concluded for the purpose of using the vehicle by the lessee in his/her business activity, is not subject to mandatory notarisation.»

Key words: Supreme Court, contract, vehicle, individual entrepreneur, legislation, subject, notarisation.

Постановка проблеми. Одним з найпоширеніших видів договорів, який укладається в сфері господарських відносин є договір найму транспортного засобу. Предметом договору найму транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо.

Важливим при укладенні даного виду договору є дотримання форми договору. Недотримання встановленої форми договору має наслідком нікчемність договору. Договори у сфері господарських відносин і в тому числі договори найму транспортних засобів укладаються за правилами встановленими Цивільним кодексом України, з урахуванням особливостей передбачених Господарським кодексом України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Питання щодо форми укладення договору найму транспортного засобу в загальному врегульовано ст. 799 ЦК України. Так зокрема передбачено дві необхідні умови, дотримання яких є обов'язковим. Згідно з частиною 1 статті 779 ЦК України обов'язковим є укладення даного договору в письмовій формі. У свою чергу частиною 2 передбачено, що договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню.

Стосовно першої умови щодо форми договору, то вона є обов'язковою по відношенню до

всіх без виключення суб'єктів правовідносин: фізичних осіб, юридичних осіб, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

У свою чергу друга умова, що стосується нотаріального посвідчення, поширюється на фізичних осіб.

Але як бути в тому випадку, коли сторонами договору найму транспортного засобу є фізичні особи – підприємці. Чи необхідно даний договір за участі цих суб'єктів нотаріально посвідчувати.

Дане питання на сучасному етапі належним чином не врегульовано в законодавстві і є дискусійним. Неоднозначною є також і судова практика.

Стан опрацювання. Питання, пов'язані з укладенням договорів найму (оренди) транспортних засобів досліджувались в наукових працях Є.В. Вакуловича, М.М. Дяковича, О.М. Кучеренка, О.А. Сокурена, Л.Л. Тарасенка, П.М.Тиндика, І.А. Чуркіна. Комплексному дослідженню проблем правового регулювання договору найму (оренди) транспортних засобів присвячена дисертація Л. Л. Тарасенка «Договори у сфері оренди транспортних засобів» (Київ 2014). В роботі автор серед іншого наголошує на недостатній дослідженості відносин найму транспортних засобів.

В сучасній літературі звертається увага на підстави, предмет, права і обов'язки сторін, умови укладення договору найму (оренди) транспортних засобів, підстави їх припинення, особливості регулювання найму (оренди) окремих видів транспорту. Поряд з цим поза увагою вчених залишаються проблемні питання щодо доцільності нотаріального посвідчення договору найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичних осіб - підприємців.

Метою даної статті є визначення правових підстав, за яких необхідно дотримуватись нотаріального посвідчення при укладенні договору найму транспортного засобу за участі фізичних осіб – підприємців, а також визначити умови та обставини, які надають можливість укладення даного виду договору без нотаріального посвідчення. Автором ставиться за мету також висловлення пропозицій з метою вдосконалення чинного законодавства, доповнення статті 799 ЦК України частиною третьою, стосовно форми укладення договору за участю фізичних осіб – підприємців.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи певні прогалини в законодавстві, зокрема відсутність правових норм, які б стосувались питання дотримання нотаріального посвідчення договору найму транспортного засобу за участі фізичних осіб – підприємців, в практичній діяльності судів спостерігаються різні підходи. Зокрема в одних випадках суд приходив до висновку про обов'язковість дотримання форми договору

передбаченого частиною 2 статті 799 ЦК України, в інших випадках суд міг прийти до висновку про не обов'язковість дотримання нотаріального посвідчення за умови існування певних умов та обставин.

Неоднозначність судової практики, в тому числі і на рівні Верховного Суду, певні прогалини в законодавстві, спонукали Велику Палату Верховного Суду постановити свій правовий висновок щодо цього питання. Даний висновок викладений в постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі 125/1216/20.

Підставою для передачі цієї справи колегією суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду на розгляд Великої Палати Верховного Суду стала необхідність відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів. Так зокрема в постанові Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 лютого 2023 року зазначається: «Предметом спору у цій справі є, зокрема, законність укладення договору найму (оренди) транспортного засобу між фізичними особами-підприємцями лише в письмовій формі без нотаріального посвідчення. Даний предмет має принципове значення, оскільки йдеться про правове питання, яке потребує пояснення і зустрічається у невідомій кількості справ, а надана на нього відповідь піддається сумніву.

Так, у справі, яка переглядається, у зв'язку з пошкодженням автомобіля ОСОБА_1 як фізична особа-підприємець уклав 05 травня 2020 року з фізичною особою-підприємцем ОСОБА_4 договір найму (оренди) транспортного засобу, за користування яким було сплачено 54 000,00 грн. Договір укладений у письмовій формі без нотаріального посвідчення. Суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, стягуючи з відповідача на користь позивача витрати за найм (оренду) транспортного засобу в сумі 54 000,00 грн, виходили з обґрунтованості таких вимог» [1].

Касаційний цивільний суд не погодився з аргументами судів першої та апеляційної інстанції оскільки вважав, що з врахуванням того що даний договір укладено між фізичними особами – підприємцями і не був при цьому нотаріально посвідченим, то такий договір є нікчемним. Договір юридично не мав місця, не створив будь-яких правових наслідків, окрім тих, що пов'язані з його недійсністю. У свою чергу нікчемний договір є недейсним разом з усіма його умовами та не створює для сторін зобов'язань, що в ньому закріплені.

Даний висновок Касаційного цивільного суду суперечив висновку Верховного Суду України від

18 грудня 2012 року у справі № 14/5025/1982/11 (провадження № 3-66гс12). Підставою для передачі цієї справи на розгляд Верховного Суду України була ухвала Вищого господарського суду України від 31 жовтня 2012 року у справі № 14/5025/1982/11 в якій зазначалось: «Як убачається зі змісту постанови Вищого господарського суду України від 06.08.2012 у справі №14/5025/1982/11, предметом позову в цій справі є вимога про стягнення з відповідача заборгованості за договором оренди транспортних засобів, який укладений у простій письмовій формі за відсутності нотаріального посвідчення цього договору. Суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у позові, виходив із того, що обов'язок нотаріального посвідчення такого виду договорів встановлено статтею 799 Цивільного кодексу України, відповідно до приписів якої договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню. Отже, оскільки укладений сторонами договір нотаріально не посвідчений, він є нікчемним в силу приписів частини першої статті 220 Цивільного кодексу України.

Вищий господарський суд України не погодився з наведеними висновками суду апеляційної інстанції та залишив в силі рішення місцевого господарського суду про задоволення позову» [2].

В даному випадку суд касаційної інстанції виходив з того, що частина друга статті 799 Цивільного кодексу України встановлює обов'язок нотаріального посвідчення правочинів найму транспортного засобу лише за участю фізичної особи. Оскільки договір оренди транспортних засобів укладений позивачем та відповідачем не як фізичними особами-громадянами, а як фізичними особами-підприємцями для здійснення відповідачем (орендарем) господарської діяльності (надання транспортних послуг), цей договір не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, а відтак, не суперечить вимогам законодавства та є підставою для стягнення заборгованості.

Враховуючи той факт, що Вищий господарський суд України в постанові від 02.06.2011 у справі №8/9-10 за однакового предмету спору та аналогічного суб'єктного складу учасників правовідносин прийшов до протилежного висновку, винесено ухвалу від 31 жовтня 2012 року про допуск даної справи до провадження Верховного Суду України.

Судова палата у господарських справах Верховного Суду України здійснюючи перегляд постанови Вищого господарського суду України від 6 серпня 2012 року у справі № 14/5025/1982/11 в постанові від 18 грудня 2012 року зазначила наступне: «Договір оренди транспортних засобів укладено між ФОП ОСОБА_11 та ФОП ОСОБА_10

є правомочним і не потребує додаткового нотаріального посвідчення, оскільки дані суб'єкти здійснюють свою діяльність з метою одержання прибутку та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Крім того, документи, які містяться у матеріалах справи, свідчать про те, що даний договір оренди транспортних засобів укладено між суб'єктами господарювання, а саме фізичними особами-підприємцями, та прийнято ними до виконання у повному обсязі. Отже, положення частини другої статті 799 ЦК України не можуть бути застосовані до даних спірних правовідносин, оскільки поняття фізичної особи-підприємця та юридичної особи у цих правовідносинах є однаковими [3].

Аналогічним до даного висновку є висновок Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду викладений в постанові від 06 березня 2019 року у справі № 910/22473/17. Зокрема зазначається, що Доводи позивача стосовно того, що до спірних правовідносин має бути застосовано положення частини 2 статті 799 ЦК, відповідно до якої договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню, правомірно визнано судами безпідставним, оскільки наведена норма стосується правовідносин найму транспортного засобу за участю фізичної особи, а у цій справі правовідносини між сторонами - суб'єктами господарювання виникли у сфері господарської діяльності і у такому випадку чинне законодавство не передбачає обов'язкового нотаріального посвідчення договору фінансового лізингу [4].

Спірний правочин не було визнано нікчемними . При цьому фізичній особі - підприємцю, який заявив клопотання про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду на підставі частини 5 статті 302 Господарського процесуального кодексу України було відмовлено в задоволенні клопотання.

Проте в подальшому, враховуючи неодноразовність судової практики щодо застосування положень частини 2 статті 799 ЦК України стосовно фізичних осіб підприємців, постановою Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 лютого 2023 року справу щодо законності укладення договору найму (оренди) транспортного засобу між фізичними особами-підприємцями лише в письмовій формі без нотаріального посвідчення, передано на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Велика Палата Верховного Суду розглянула дане питання 14 червня 2023 року. В справі № 125/1216/20 було наголошено на тому, що для вирішення питання, чи підлягає договір найму (оренди) транспортного засобу, стороною якого є фізична особа – підприємець, нотаріальному посвідченню згідно із ч. 2 ст. 799 ЦК України, не-

обхідно керуватися не лише суб'єктивним складом відповідних правовідносин. Важливим є зміст самих правовідносин, а також чи є такі відносини господарськими.

З моменту державної реєстрації ФОП фізична особа фактично перебуває у двох правових статусах - як фізична особа, та як ФОП. Наявність статусу підприємця не свідчить про те, що така особа виступає як підприємець у всіх правовідносинах або ж що всі подальші правовідносини за участю цієї особи мають ознаки господарських, адже фізична особа продовжує діяти як учасник цивільних відносин, зокрема, укладаючи правочини для забезпечення власних потреб, придбаваючи нерухоме та рухоме майно тощо.

Підприємець - це юридичний статус фізичної особи, який засвідчує право цієї особи на заняття самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Великою Палатою Верховного Суду наголошено на тому, що суб'єктами господарювання, з врахуванням положень статті 55 ГК України визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є, зокрема, юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Таким чином було зроблено висновок про те, що в господарському законодавстві юридична особа та ФОП охоплюються спільним поняттям «суб'єкт господарювання» і юрисдикційність спору за участю ФОП залежить від того, виступає чи не виступає фізична особа як сторона у спірних правовідносинах суб'єктом господарювання та чи є ці правовідносини господарськими.

У справі № 125/1216/20 необхідним було встановлення правового статусу фізичної особи у цих правовідносинах - чи діє вона у власних інтересах, чи як суб'єкт господарювання, який орендує транспортний засіб з метою його використання у своїй господарській діяльності. У зв'язку з цим Велика Палата Верховного Суду не вбачала правових підстав для відступу від висновків Верховного Суду України та Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в постановках від 18 грудня 2012 року у справі № 14/5025/1982/11 (провадження № 6-33гс12) та від 06 березня 2019 року у справі № 910/22473/17 відповідно, вказавши, що

положення частини другої статті 799 ЦК України не можуть бути застосовані до спірних правовідносин, оскільки у справі № 14/5025/1982/11 відповідно до умов укладеного договору оренди транспортних засобів орендар (відповідач) зобов'язувався використовувати їх виключно з метою надання транспортних послуг, а у справі № 910/22473/17 між сторонами - суб'єктами господарювання виникли договірні відносини фінансового лізингу, тобто відносини у сфері господарської діяльності.

В постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі 125/1216/20 зазначено: «Оскільки підтверджено, що договір оренди транспортного засобу укладено ФОП ОСОБА_4 та ФОП ОСОБА_1 з метою використання орендарем транспортного засобу у своїй підприємницькій діяльності з метою отримання прибутку, то не можна вважати, що в цих договірних правовідносинах ОСОБА_1 діяв як фізична особа, а тому відсутні підстави для висновку про необхідність нотаріального посвідчення такого договору оренди відповідно до вимог частини другої статті 799 ЦК України» [5].

Висновки. Таким чином Великою Палатою Верховного Суду в рішенні від 14 червня 2023 року у справі 125/1216/20 витлумачено частину 2 статті 799 ЦК України щодо необхідності нотаріального посвідчення договору найму (оренди) транспортного засобу за участі фізичних осіб - підприємців. Для правильного вирішення даного питання потрібно керуватись суб'єктивним складом правовідносин, а також враховувати зміст правовідносин – чи є ці відносини господарськими.

Правовий висновок Великої Палати Верховного Суду щодо тлумачення частини 2 статті 799 ЦК є важливим в плані правозастосування, проте він не заповнює певну прогалину в чинному

законодавстві. У зв'язку з цим виникла необхідність доповнення статті 799 ЦК України частиною 3 наступного змісту: « Договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи – підприємця, сторонами якого є суб'єкти підприємницької діяльності, укладений з метою використання орендарем транспортного засобу у своїй підприємницькій діяльності не підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 лютого 2023 року у справі № 125/1216/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109712040> (дата звернення 21.01.2024).
2. Ухвала Вищого господарського суду України від 31 жовтня 2012 року у справі № 14/5025/1982/11. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/27612323> (дата звернення 21.01.2024).
3. Постанова судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 18 грудня 2012 у справі № 3-66гс12. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28332558> (дата звернення 21.01.2024).
4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 06 березня 2019 року у справі № 910/22473/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80685063> (дата звернення 21.01.2024).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі 125/1216/20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111614258> (дата звернення 21.01.2024).